

ชมเมืองพระร่วงตามพระราชนิพนธ์ เรื่อง "เที่ยวเมืองพระร่วง"*

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์**

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง "เที่ยวเมืองพระร่วง" เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๐ ในขณะที่ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระราชนิพนธ์เรื่องนี้เป็นบันทึกการเสด็จขึ้นไปประพาสเมืองสุโขทัยและเมืองใกล้เคียง คือ กำแพงเพชร สวรรคโลก อุตรดิตถ์ และพิษณุโลก เพื่อสำรวจโบราณสถานในเมืองดังกล่าว

ก่อนเสด็จประพาสเมืองสุโขทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามแบ่งเวลาจากพระราชกิจต่าง ๆ ศึกษาค้นคว้าหนังสือที่เกี่ยวข้องก่อน ทรงกล่าวไว้ในพระราชนิพนธ์คำนำว่า หนังสือที่ทรงใช้เป็นหลักคือ จารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช จารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ ของพระยาสิทธิ พงศาวดารเหนือ และ พระราชพงศาวดารกรุงเทพ ทวารวดีศรีอยุธยา ทรงวิเคราะห

ว่า จารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ เป็นประโยชน์ในการเสด็จประพาสมากที่สุด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยทางรถไฟ เสด็จนครสวรรค์เป็นเมืองแรกในการเสด็จประพาสครั้งนี้พระองค์มีพระวิริยะ-อุตสาหะมาก เพราะต้องทรงใช้พาหนะหลายชนิดตามสภาพภูมิประเทศ ซึ่งดูไม่น่าจะสะดวกสบายเลย เส้นทางเสด็จประพาส และพาหนะต่าง ๆ ที่ทรงใช้มีดังนี้

- ๔ มกราคม ประทับรถไฟไปจนถึงปากน้ำโพ นครสวรรค์
- ๖ มกราคม เสด็จออกจากนครสวรรค์โดยเรือนางปะ ซึ่งต้องใช้ถ่อตลอดเวลา ทำให้การเดินทางช้ามาก

* เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษเรื่อง "ชมเมืองพระร่วง" โครงการกิจกรรมทางวิชาการ ของภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วันพฤหัสบดีที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๓๘ ณ ห้องประชุมชั้น ๗ อาคาร ๕๐ ปี มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

- ๑๕ มกราคม เสด็จฯถึงเมืองกำแพงเพชร
- ๑๘ มกราคม เสด็จฯออกจากเมือง
กำแพงเพชร ทรงเดินทาง
ด้วยม้าเข้าไปในเมืองเก่า
- ๑๙ มกราคม เวลา ๙ โมงครึ่ง เสด็จฯออก
จากเมืองบางพาน กำแพง-
เพชร โดยพาหนะช้าง เวลา
เที่ยงถึงบ้านพรานกระต่าย
เวลาบ่ายออกจากบ้านพราน
กระต่าย ประทับเกวียน
- ๒๐ มกราคม เสด็จฯเข้าเขตเมืองสุโขทัย ทรง
ช้าง ตอนประพาสสถานที่
ต่าง ๆ ในเมืองสุโขทัย ทรง
ช้างบ้าง ทรงม้าบ้าง ทรงพระ
ราชดำเนินบ้าง
- ๓๑ มกราคม ทรงม้าเสด็จฯออกจากสุโขทัย
ไปสวรรคโลก
- ๑๕ กุมภาพันธ์ ทรงม้าเสด็จฯไปอุดรดิตถ์
- ๒๒ กุมภาพันธ์ เสด็จฯออกจากอุดรดิตถ์โดย
เรือซึ่งต้องแจวบ้าง เช็นบ้าง
ไปตลอดทาง
- ๒๔ กุมภาพันธ์ เสด็จฯถึงเมืองพิษณุโลก เสด็จ
พระราชดำเนินชมเมือง
- ๒๕ กุมภาพันธ์ เสด็จฯออกจากเมืองพิษณุไป
พิษณุโลก
- ๒๘ กุมภาพันธ์ เสด็จฯถึงเมืองพิษณุโลก ทรง
ล่องเรือชมเมือง
- ๖ มีนาคม เสด็จฯออกจากเมืองพิษณุโลก
ไปพิจิตร ประทับรถไฟ ทรงม้า
ชมเมืองพิจิตร
- ๙ มีนาคม เวลา ๓ โมงเช้า เสด็จฯออก
จากเมืองพิจิตร ประทับรถไฟ
เสด็จฯถึงสถานีสามเสน เวลา
บ่าย ๕ โมง ๕๕ นาที
รวมเวลาเสด็จประพาส ๓๗ วัน
สถานที่ที่เสด็จฯทอดพระเนตรในเมืองต่าง ๆ
มีดังนี้
- เมืองนครสวรรค์ เสด็จประพาสบ้านหูกวาง
ซึ่งมีถนนถมข้ามบึงสร้างสมัยพระเจ้าเสือ และบ้านโคก
ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่า เป็นเมืองเทพนครของพระเจ้าศิริ
ไชยเชียงแสน พระบิดาพระเจ้าอู่ทอง
- เมืองกำแพงเพชร ทรงเปรียบเทียบรูปร่างเมือง
กำแพงเพชรว่า เหมือนรูปเรือเปิด เสด็จประพาส
กำแพงเมืองบนเชิงเทินที่ทำด้วยศิลาแลง หลักเมือง
ศาลพระอิศวรที่เหลือแต่ฐาน เกาะที่เป็นที่ตั้งของวัง
โบราณ วัดริมวังหรือวัดพระแก้ว ซึ่งทรงสันนิษฐานว่า
เคยเป็นที่ประดิษฐานพระรัตนมณีปฏิมากร หรือพระ
แก้วมรกต วัดอาวาสใหญ่ มีพระธาตุใหญ่อยู่กลางลาน
วัดข้างรอบ วัดพระนอน วัดสี่อิริยาบถ วัดตึกพราหมณ์
ถนนพระร่วงที่ทรงสันนิษฐานว่า มีอยู่ในสมัยสุโขทัย
เป็นถนนระหว่างเมืองกำแพงเพชร สุโขทัย สวรรคโลก
รอยพระพุทธรูปบาทบนเขานางทอง เมืองบางพาน
บ้านพรานกระต่าย เมืองร้างชื่อเมืองศรีศิริมาศ
- เมืองสุโขทัย ทรงใช้เวลาตรวจค้นอยู่ ๘ วัน
เพราะต้องหักล้างถางพงตามโบราณสถานมาก ภายใน
กำแพงเมือง เสด็จฯวัดตระพังทอง วัดใหม่ วัด
ตะกอนหรือวัดตระกวน ทรงพบหัวมังกรทำด้วยดินเผา
เคลือบสีขาว มีลายดำ อย่างขามสังคโลก ศาล
เทพารักษ์ใหญ่ วัดมหาธาตุซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐาน

พระศรีศากยมุนี ซึ่งได้เชิญมาประดิษฐานไว้ในพระวิหารวัดสุทัศน์ราชวรารามจนทุกวันนี้ ได้ทอดพระเนตรก้อนศิลาซึ่งสมมุติเรียกกันว่า "ขอมดำดิน" วัดศรีสวาย มีปรางค์ ๓ ยอด

ทางทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย ได้เสด็จประพาสวัดป่ามะม่วง ซึ่งเป็นที่จำพรรษาของพระยาลิไท วัดตึก เขาพระบาทน้อย มีรอยพระพุทธบาท พระเจดีย์ทรงจอมแห และพระเจดีย์ใหญ่ วัดช้างล้อม วัดสะพานหิน วิหารพระอัฐารศ แล้วเสด็จย้อนกลับไปวัดตระพังช้างเผือกซึ่งอยู่ริมทางที่ไปเขาพระบาทน้อย ทรงพบศิลาจารึกหลักหนึ่ง จารึกค่านมัสการพระพุทธบาท

ทางทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัย ซึ่งจารึกพ่อขุนรามคำแหงกล่าวว่าเป็นที่คั่นอยู่มาก มิไรมีนาเรียกสวนบริบูรณ์นั้น ได้เสด็จทอดพระเนตรพระเจดีย์สูง วัดตระพังทองหลวง ตำบลทุ่งหลวง ซึ่งทรงสันนิษฐานว่า เป็นทะเลหลวงที่กล่าวไว้ในจารึกหลักที่ ๑

ทางทิศใต้ของเมืองสุโขทัย ได้เสด็จวัดเซตุพน ซึ่งมีวิหารจตุรมุข และวัดเจดีย์สี่ห้อง

ทางทิศเหนือของเมืองสุโขทัยได้เสด็จวัดศรีชุม ซึ่งมีวิหาร มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย องค์ใหญ่ สร้างด้วยศิลาแลง มีรูปสลักเป็นเรื่องชาดกและพระปฐมสมโพธิ วัพระพายหลวง มีปรางค์ ๓ ยอด เช่นเดียวกับวัดศรีสวาย มีฐานคิวงิ่งค์ทำด้วยศิลาแลง ทรงสันนิษฐานว่าวัดนี้เป็นเทวสถานหรือโบสถ์พราหมณ์มาก่อนจึงแปลงเป็นวัดพระพุทธศาสนาเสด็จทอดพระเนตรเตาเผาถ้วยชามในป่าไผ่ที่อยู่ถัดวัดพระพายหลวงออกไป แล้วเสด็จวัดสังกะวาด หรือสังฆาวาส

ในเมืองสุโขทัยนี้ นอกจากจะทรงใช้เวลาตรวจค้นหาโบราณสถานแล้ว ยังได้เสด็จประพาสโชคขมภูซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมือง ที่แห่งนี้มีถ้ำถ้ำถ้ำและต้นชมพูขึ้นอยู่มาก เป็นที่ทรงพระสำราญมาก และได้เสด็จบ้านธานี ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองใหม่ด้วย

เมืองสวรรคโลก เสด็จไปทอดพระเนตรวัดโบสถ์ มีมณฑปสี่เหลี่ยมจัตุรัส วัดใหญ่ มีรูปปั้นดินเผาเป็นรูปบัวตูม มีกสิปบันชับซ้อนงดงามมาก ได้ประทับเสวยพระกระยาหารกลางวันที่สระมนโรรา แล้วเสด็จวัดน้อย ริมแม่น้ำยม เสด็จทอดพระเนตรกำแพงเมือง

ภายในกำแพงเมืองสวรรคโลก ได้เสด็จไปทอดพระเนตรเขาพนมเพลิง เขาสุวรรณคีรี บนยอดเขาทั้งสองมีพระเจดีย์ทำด้วยแลง เสด็จวัดช้างล้อมซึ่งมีพระเจดีย์ใหญ่ วัดเจดีย์เจ็ดแถว มีพระมหาธาตุเจดีย์ทรงวดทรงงาม และมีเจดีย์บริวาร และหุ้มพระก่อเรียงรายสลักกันอยู่เต็มลานวัดนางพระยามีเส้าและลูกกรงที่มีลวดลายปั้นด้วยปูนงดงาม เสด็จวังเดิม ซึ่งเหลืออยู่แต่กองศิลาแลง ทรงสันนิษฐานว่าเป็นแลงจากฐานพระมนเทียร เสด็จวัดสวนแก้ว และ ปรางค์จตุรมุข ทรงสันนิษฐานว่า เป็นศาลผี หรือ ศาลเทวดา

ภายนอกกำแพงเมืองสวรรคโลก เสด็จวัดมหาธาตุซึ่งงามมาก วัดโคกสังคาราม ซึ่งพงศาวดารเหนือกล่าวว่าเป็นที่ประชุมลบลศกราชครั้งพระยาร่วงแต่ไม่ทรงเห็นด้วย วัดสระประทุม มีวิหารรูปร่างคล้ายที่วัดศรีชุม เมืองสุโขทัย วัดเขารังแร้ง ซึ่งพงศาวดารเหนือกล่าวไว้ว่า พระร่วงได้สร้างขึ้นที่ตันรังอันเป็นที่ฝังพระบรมธาตุอยู่ก่อนแล้วเสด็จวัดเขาใหญ่ วัดกูป เสด็จข้ามแม่น้ำยมไปวัดไตรภูมิป่าแก้ว และ

วัดเขาอินทร์ที่ก่อสร้างด้วยฝีมืออันประณีต เสด็จฯ แก่งหลวงที่อ่างไว้ในพงศาวดารเหนือ เสด็จฯไปทอดพระเนตรเตาทุเรียง ซึ่งเป็นที่ทำถ้วยชามสังคโลก อยู่ทางทิศเหนือของเมือง

เมืองอุตรดิตถ์ เสด็จฯไปนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ เสด็จฯอำเภอลับแล และทุ่งยั้ง เสด็จฯไปทอดพระเนตรเวียงเจ้าเงาะ ซึ่งทรงสันนิษฐานว่า เป็นป้อมหรือค่าย เสด็จฯไปทอดพระเนตรสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองพิชัย มีคูปราสาท ปรากฏองค์หนึ่ง ฐานเทวรูป เสด็จฯวัดเสมา ที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมือง วัดนี้เป็นที่นับถือกันมาก เพราะชุดได้พระพิมพ์ตะกั่ว ที่เรียกกันว่า "พระกำแพงยืน" หรือ "พระกำแพงเขย่ง" ซึ่งนับถือกันว่าเป็นเครื่องรางคุ้มกันอันตรายได้ต่าง ๆ

เมืองพิษณุโลก เสด็จฯไปทรงนมัสการและสมโภชพระพุทธชินราช ทรงบวงสรวงเทพารักษ์ที่วังจันทร์ ทอดพระเนตรวังจันทร์ และเสด็จฯทางเรือไปทอดพระเนตรวัดจุฬามณี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง "เที่ยวเมืองพระร่วง" ด้วยวิธีการตามลำดับ ดังนี้

๑. ทรงศึกษาจากหนังสือและเอกสารที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ว่าเมืองใดมีโบราณสถานที่สำคัญอะไรบ้าง แล้วทรงพยายามสืบหาโบราณสถานเหล่านั้น และยังเสด็จประพาสตามคำแนะนำของข้าราชการที่นำเสด็จด้วย

เมื่อทรงพบโบราณสถานเหล่านั้น จะไม่เพียงแต่ทอดพระเนตรเท่านั้น จะทรงพิจารณาสภาพโบราณสถานที่เหลืออยู่ ประกอบกับเรื่องราวในจารึกหรือพงศาวดาร แล้วจะมีพระราชวินิจฉัยหรือข้อสันนิษฐาน ว่าโบราณสถานเหล่านั้นตรงกับสถานที่ที่

กล่าวไว้หรือไม่ ดังเช่น ที่บ้านโคน เมืองกำแพงเพชร มีร่องรอยว่าเป็นเมืองเก่า ชาวบ้านเชื่อกันว่า เคยเป็นเมืองของท้าวแสนปม หรือพระเจ้าศิริไชยเชียงแสน พระบิดาพระเจ้าอู่ทอง และพระราชพงศาวดารก็มีกล่าวถึงเมืองชื่อเทพนครว่าเป็นเมืองของพระเจ้าศิริไชย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจดูตลอดแล้ว ทรงสันนิษฐานว่า บ้านโคนน่าจะเป็นค่ายเก่า มากกว่าจะเป็นเมืองเทพนคร อีก ๒๐ ปีต่อมา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงยืนยันข้อสันนิษฐานนี้

ที่เมืองสุโขทัย ได้ทรงพบพระวิหารสูงมากบนยอดเขาแห่งหนึ่ง ในวิหารมีพระพุทธรูปยืน แต่พระรัศมีหักเสียแล้ว ทรงวัดความสูงของพระพุทธรูปสูงถึง ๖ วา ทรงประเมินว่าสูงกว่าพระอัฐารศคทผลญาณที่วัดพระเกศ กรุงเทพฯ ๖ ศอก ทรงสันนิษฐานว่า พระวิหารคงจะสูงมาก แต่ไม่ยาวนาน และคงทำแบบเปิดโปร่ง ๆ ไม่มีฝาทึบ มีผนังทึบแต่ที่หลังพระพุทธรูปเท่านั้น ทรงสันนิษฐานต่อไปว่า พระพุทธรูปในวิหารนี้คือพระอัฐารศ ที่กล่าวไว้ในจารึกของพ่อขุนรามว่า "ในกลางอรรถกฤมมีพิหารอนนหนึ่งมนนใหญ่สูงมาก มีพระอัฐารศอนนหนึ่ง ลูกยืน" (หน้า ๗๒)

๒. ทรงบันทึกข้อมูลทางกายภาพของโบราณสถานอย่างละเอียด ดังเช่น ที่วัดศรีชุม เมืองสุโขทัย ทรงบันทึกไว้ว่า

...รูปวิหารนั้นคะเนด้วยตาว่าเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่วัดดูได้ความว่า ด้านตะวันออก ตะวันตก ๑๑ วา ๑ ศอก ด้านเหนือ ด้านใต้ ๑๑ วา ๓ ศอก ผิดกันนิดหน่อยเท่านั้น ทางสูงคะเนว่าตั้งแต่พื้นดินถึงบัวบนผนัง

ประมาณ ๑๐ วา จะหย่อนก็ไม่มากนัก
(หน้า ๙๑)

ที่วัดข้างล้อม เมืองสวรรคโลก ทรงเทียบกับวัดข้างรอบ
เมืองกำแพงเพชรว่า

...ข้างที่นี้มีวัดกับที่วัดข้างรอบ เมืองกำแพง
เพชร คือแลเห็นทั้ง ๔ ขา ด้าน ๆ หนึ่งมี
ข้างยื่นเป็นแถว ๘ ข้าง กับมีที่มุมอีกมุมละ
๑ ตัว รวมทั้งสิ้นเป็น ๓๖ ตัว ข้างตัวหนึ่ง
วัดแต่แท่นที่ยืนถึงหัวสูง ๕ ศอก ระหว่าง
รูปข้าง มีเสารูปแปดเหลี่ยม หน้าละ ๖ นิ้ว
สูง ๕ ศอกคืบ มีกลีบบัวที่ปลายเสา ดูราว
กับเสาดะลูกสำหรับผูกข้าง แต่พิจารณาดู
จึงเห็นบันไดอยู่หลังเสา ๓ ชั้น สูงชั้นละ คืบ
๖ นิ้ว (หน้า ๑๖๑-๑๖๒)

๓. ทรงประเมินคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและ
วิจิตรศิลป์ของโบราณสถานเหล่านั้น ดังเช่นที่วัดใหญ่
หรือวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย ทรงชมพระมหาธาตุว่า
...ชิ้นสำคัญที่สุดในวัดนี้ คือพระมหาธาตุ
เจดีย์ สูงตระหง่านอยู่กว่าสิ่งอื่น ทำยอด
เป็นปราสาทชะลูดเรียงงามดี และแปลก
นัยน่านักหนา ...ที่ลานชั้นบนเป็นวิหาร
ทิศทั้งสี่ด้าน มีซุ้ม มีลายจำหลักงาม ๆ มาก
ทั้งที่ฐานพระมหาธาตุเองก็มีลวดลายจำ
หลักไว้อย่างวิจิตร (หน้า ๕๔)

ที่วัดพระนอน เมืองกำแพงเพชร ทรงชมวิหาร
พระนอนว่า

ทำด้วยฝีมือดี การก่อสร้างใช้แลงทั้งนั้นเสา
เป็นเสากลม ก่อด้วยแลงก้อนใหญ่ ๆ
เป็นรูปอย่างศิลาโม่ ก้อนใหญ่ ๆ และหนา

มาก ผนังวิหารมีเป็นช่องลูกกรง ลูกกรง
ทำด้วยแลงแท่งสี่เหลี่ยม สูงราว ๓ ศอก
ดูทางข้างนอกงามดีมาก (หน้า ๒๒)

๔. ทรงแนะนำให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องทำ
บำรุงรักษาโบราณสถานที่ทรงพบ เพื่อการสืบสาน
ศิลปกรรมของชาติต่อไป ดังเช่น ที่วัดนางพญา เมือง
สวรรคโลก ทรงพบลายปั้นปูนงามมาก

...และวิหารนั้นตั้งบนลานสูงพื้นดินราว ๆ ๓
ศอก จึงได้จัดการต่อเป็นแคร่ขึ้นไปเพื่อดู
ให้ใกล้ ๆ ภายในครึ่งชั่วโมงกว่า ๆ ก็พอ
ได้ขึ้นไปพิจารณาเลย ไม่รู้สึกเหนื่อย
เปล่าเลย ที่ลูกกรงปั้นเป็นลายรักร้อยแข่ง
สิงห์ ประจำยามเป็นดอกจันทน์ ที่ผนังทับ
หว่างช่องลูกกรง มีเป็นลายรักร้อยประจำ
ยามเทพประนม ลายเหล่านี้ปั้นด้วยปูน
ติดอยู่กับแลง เพราะฉะนั้นน่าจะล้าไม่ช้านัก
จะกะเทาะสูญหมด เพราะไม่มีใครรักษา
ข้าพเจ้าได้ฉายรูปลายมาพิมพ์ลงไว้ใน
หนังสือนี้ด้วย เพื่อจะได้เป็นแบบให้ช่างที่
จะคิดผูกลายต่อไป (หน้า ๑๖๖)

ที่วัดสระประทุม เมืองสวรรคโลก ทรงพบกระเบื้อง
เคลือบฝีมือเตาทุเรียง

...ผนังกระเบื้องยังอยู่บริบูรณ์เป็นพนักเดี่ยว
หลังคานั้นพังแล้ว แต่กระเบื้องที่ซุ้มยัง
เหลืออยู่ในร่วมเสาเป็นอันมาก เป็น
กระเบื้องเคลือบสีขาวยี่มือเตาทุเรียงทำ
นอกจากกระเบื้องยังมีเครื่องประดับ
หลังคาตั้งอยู่มาก เป็นบราลีทำด้วย
ดินเผาเคลือบขาว เป็นต้น ข้าพเจ้าได้

แนะนำผู้รักษาราชการเมืองให้เก็บกระเบื้อง และบราลีไปไว้เป็นตัวอย่างบ้าง แต่เขาจะ ได้กระทำตามคำแนะนำหรือเปล่าหา ทราบไม่ (หน้า ๑๘๗-๑๘๘)

พระราชนิพนธ์เรื่อง"เที่ยวเมืองพระร่วง"นี้ เป็น ตัวอย่างที่ดียิ่งของการเขียนสารคดีทางโบราณคดีและ การท่องเที่ยว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ หัวทรงบรรยายการเดินทางอย่างละเอียด จนผู้อ่าน สามารถเห็นภาพตามได้ ทรงกล่าวถึงเวลาที่ออกเดิน ทาง พาหนะที่ใช้ เส้นทางที่ผ่านไปสถานที่นั้น ๆ สภาพและลักษณะของสถานที่สำคัญ บางครั้งมีการ เปรียบเทียบกับโบราณสถานที่มีลักษณะคล้ายกัน คุณค่าทางศิลปะของสถานที่นั้น เรื่องราวตาม พงศาวดารที่เกี่ยวกับสถานที่นั้น ข้อสันนิษฐานของ พระองค์ บางครั้งทรงพระราชทานข้อเสนอแนะให้นัก โบราณคดีรุ่นหลังได้ศึกษาต่อด้วย ดังเช่น

...เวลาบ่ายออกจากที่พักตำบลม่อนชิงช้า ซี่ ม้าไปตามถนนพระแท่น ซึ่งบัดนี้รวมอยู่ใน อำเภอลับแลแล้ว ลัดเข้าไปในป่า ไปดูที่ซึ่ง เรียกกันว่าเวียงเจ้าเงาะ ที่นี้เป็นที่ขอบกล ตอนนอกที่สุดมีเป็นเนินดินมีคูเล็ก ๆ หลัง เนินแล้วถึงกำแพงเตี้ย ๆ ก่อด้วยดินกับแลง หลังกำแพงนี้มีคูใหญ่ กว้าง ๘ วา ๒ ศอกคืบ ลึกประมาณ ๒ วา ขุดลงไปในแลง เพราะ ฉะนั้น ข้างคูแลเห็นแลงเรียบประดุจคลอง ซึ่งก่อเขื่อนแลงอย่างเรียบร้อย กลางคูมีเป็น คันซึ่งเข้าใจว่าคงจะใช้เป็นถนนสำหรับเดิน ตรวจรักษาหน้าที่เชิงเทินชั้นนอก บนสันคัน

นั้นกว้าง ๓ วา คันสูงพ้นพื้นคูขึ้นมา ๕ ศอก ๖ นิ้ว คันนี้ก็แลงทึบทั้งอัน ถนนนี้เป็น เป็นคูเป็น ๒ ร่อง ร่องนอกกว้าง ๔ วา ร่อง ในกว้าง ๖ ศอกคืบ ในคูเข้าไปมีกำแพงก่อ ด้วยแลงตัดเป็นแผ่นอิฐ ซึ่งเข้าใจคงจะขุดขึ้น มาจากในคูนั่นเอง (หน้า ๒๐๗-๒๐๘)

ที่นอกเมืองออกไปทางตะวันออก เดินไปตามถนนโบราณ ผ่านสระแก้ว สระคา ทางไปจากเมืองราว ๑๐๐ เส้น ถึงหมู่วัดใหญ่ ๆ น่าดูมีหลายวัด ที่แถบนี้เป็นที่ซึ่งสันนิษฐาน ว่าเป็นที่ตั้งนครโบราณ วัดต่าง ๆ ในแถบนี้ เหลือที่จะดูให้ทั่ว ...วัดที่ใหญ่ที่สุดในแถบนี้ ก็คือวัดที่เรียกตามชื่อราษฎรว่าอวาสใหญ่ ขึ้นสำคัญในวัดนี้คือ พระธาตุใหญ่ อยู่กลาง ลาน รอบลานมีเป็นกำแพงสูง ประมาณ ๕ ศอก บนกำแพงมีเจดีย์ย่อม ๆ ก่อเป็นระยะ ไข้วรอบ เป็นบริวารพระมหาธาตุ ตัวพระ มหาธาตุเองตั้งบนฐานทักษิณ มีบันไดขึ้นสี่ ด้าน มีกำแพงล้อมรอบทักษิณ ทั้งที่กำแพง และที่ประตูมีรูปสลักงาม ๆ เป็นยักษ์บ้าง เทวดาบ้าง ฝีมือสลักแลงงามน่าดูนัก น่าจะ สันนิษฐานว่า พระธาตุองค์นี้เป็นองค์ที่กล่าว ถึงในศิลาจารึกเมืองกำแพงเพชร (หน้า ๑๙- ๒๐)

สถานที่ควรดูมากที่สุดภายนอก กำแพงเมืองสวรรคโลก ก็คือวัดมหาธาตุ ซึ่ง ตั้งอยู่ด้านตะวันออกแห่งเมืองที่ปลายแหลม เป็นที่ควรดูอย่างยิ่ง ถึงจะไม่มีความรู้ทาง

โบราณคดีเลย ก็คงจะรู้สึกเป็นที่พอใจในการ
ที่ไปดู เพราะเป็นของงามอย่างยิ่ง อันหนึ่งใน
เมืองเหนือ ชั้นที่สำคัญที่สุดก็คือองค์พระ
บรมธาตุ รูปเป็นพระปรางค์ ฐานล่าง ๑๑ วา
สี่เหลี่ยมรูปคล้ายพระมหาธาตุเมืองพิษณุโลก
หรือถ้าจะเปรียบให้ใกล้เคียงเข้ามาอีก ก็ต้อง
เปรียบกับพระปรางค์วัดพิชัยญาติการาม
กรุงเทพฯ เรายังเอง (หน้า ๑๗๓)

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่
หัวทรงเล็งถึงสถานที่ต่าง ๆ อย่างละเอียด เพราะทรง
มีความรู้สึกที่ "ถ้าที่แห่งใดไม่เคยไป ถ้าแม่ได้ฟัง
จากคนอื่นซึ่งตั้งใจสังเกตมาแล้วให้ฟังนั้น บางทีก็
ทำให้เกิดมีความคิดขึ้นได้บ้าง ในหนังสือเล่มนี้
ข้าพเจ้าได้พยายามเต็มสติปัญญาที่จะเล่าถึงสถานที่
ต่าง ๆ ให้ได้ละเอียดตามที่ได้เห็น" (หน้า ค)

ในปี พ.ศ.๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชนิพนธ์
เรื่อง "เที่ยวเมืองพระร่วง" ขึ้น โดยมีพระราชประสงค์
ดังนี้ "คือหวังจะให้เป็นที่หนทางที่ผู้ชำนาญใน
โบราณคดีจะได้มีโอกาสพิจารณา และสันนิษฐาน
ข้อความเกี่ยวข้องกับเมืองสุโขทัย สวรรคโลก และ
กำแพงเพชรต่อไป" (หน้า ค)

พระราชประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการ
การจัดพิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่องนี้คือ "หวังใจว่า
หนังสือเล่มนี้จะมีผลดีอย่างอื่นบ้าง คือประการหนึ่ง
บางทีจะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่า ชาติไทยเรา
ไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่าหรือที่เรียก
ตามภาษาอังกฤษ "อันซิวไลซ์" ชาติไทยเราได้เจริญ

มามากแล้ว" (หน้า ง)

นอกจากนั้นยังมีพระราชประสงค์ชักชวนให้คน
ไทย หันมาสนใจเที่ยวเมืองไทยกันบ้าง "อีกประการ
หนึ่งได้ยินอยู่มิได้หยุด ว่าคนไทยสมัยนี้พอมิเงินพอ
มีทองขึ้นสักหน่อยก็ต้องไปเที่ยว(เรียกกันว่าไปตาก
อากาศ)ในเมืองต่างประเทศ ถ้ายังไปถึงยุโรปก็ยิ่ง
เป็นที่นิยมมาก แต่ถึงจะไปได้เพียงสิงคโปร์หรือ
ปิ้งหรือฮ่องกง ก็ดูออกจะพอ ๆ คงมีเรื่องพูดออก
ได้แล้ว ท่านเหล่านี้เห็นจะไม่ได้นึกเลยว่าในเมือง
ไทยของเราก็มีที่เที่ยวน่าสนุกได้ เพราะฉะนั้นบางที
หนังสือนี้พอจะเป็นเครื่องเตือนได้บ้างกระมัง ว่าถ้า
แม้ยากเที่ยวก็พอจะหาที่เที่ยวได้อยู่บ้าง" (หน้า จ)

ประการสุดท้าย มีพระราชประสงค์จะเตือน
สติคนไทย ให้เห็นความสำคัญของฝีมือช่างไทยที่
เคยมีมาแต่โบราณ และคนไทยไม่ควรนำศิลปะ
แบบฝรั่งมาปนกับศิลปะแบบไทย เพราะมีความ
งามคนละแบบ ถ้านำมาปนกันจะดูไม่งาม แต่งประอะ
พระราชประสงค์สามประการหลังนี้แสดงอย่าง
ชัดเจนว่า พระองค์ทรงภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมไทย
อย่างยิ่ง

พระราชนิพนธ์เรื่อง "เที่ยวเมืองพระร่วง"
สะท้อนให้เห็นอย่างแจ่มชัดถึงความรุ่งเรืองของ
เมืองพระร่วง วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวไทยใน
สมัยอาณาจักรสุโขทัย

เมืองพระร่วง คือเมืองสุโขทัย เป็นเมืองสำคัญ
มีเมืองบริวาร หรือเมืองลูกหลวง คือเมืองกำแพงเพชร
และเมืองศรีสัชนาลัย หรือสวรรคโลก เมืองพระร่วงมี
กำแพง มีคูเมือง แสดงว่า มีระบบป้องกันการรุกราน
ของข้าศึกอย่างดี

พระราชวังและบ้านเมืองในเมืองพระร่วงคงทำด้วยไม้ เพราะไม่มีซากหลงเหลืออยู่ แต่ที่กำแพงเพชรมีร่องรอยว่าพระมนเทียรทำด้วยศิลาแลง ซึ่งเป็นวัสดุสำคัญ และมีมากในท้องถิ่น

ผู้ปกครองเมืองพระร่วงใฝ่ใจในการบำรุงพระพุทธศาสนา เพื่อปลูกฝังให้ราษฎรเป็นคนดี เป็นพลเมืองดี ดังปรากฏหลักฐานร่องรอยเป็นโบราณสถานที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา คือพระเจดีย์ พระมหาราชาตุ และพระพุทธรูปจำนวนมากมาย เฉพาะในเมืองสุโขทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จทอดพระเนตรถึงประมาณ ๑๕ วัด อย่างไรก็ตามก็มีหลักฐานว่าเมืองพระร่วงตั้งอยู่บนที่ที่เคยมีชุมชนนับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน เพราะมีร่องรอยของเทวสถาน โบสถ์พราหมณ์ ที่ต่อมาถูกดัดแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนา

เกษตรกรรมของเมืองพระร่วงก็เจริญก้าวหน้า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจดบันทึกไว้ว่า "ยังมีไร่นาบริบูรณ์ดีอยู่ สมกับคำที่พระเจ้ารามคำแหงได้กล่าวไว้" คำกล่าวของ"พระเจ้ารามคำแหง" ปรากฏในจารึกหลักที่ ๑ ความว่า "เบื้องตวนนโถกเมืองสุโขทัย มีป่าหมาก ป่าพลู มีไผ่ มีนา มีถีนถาน มีป่าม่วง มีป่าขาม ดงงามดงแก้ง"

การที่เมืองใดมีเรือสวนไร่นาสมบูรณ์ดี แสดงว่าต้องมีน้ำอุดม เมืองสุโขทัยมีการขุดตระพังเก็บน้ำไว้ใช้ ชาวสุโขทัยรู้จักการชลประทานด้วย

หลักฐานทางโบราณคดีในเมืองพระร่วงบอกให้เรารู้จัก การช่างของสุโขทัยเจริญมาก ในสมัยสุโขทัยมีช่างหลายแขนง เช่น

๑. ช่างปูน ต้องเก่งมาก จึงสามารถสร้าง

อาคารและพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ที่แข็งแรงทนทานอยู่มาได้ถึง ๖๐๐-๗๐๐ ปี ได้ ดังเช่น พระวิหารวัดศรีชุม ซึ่งยาวถึง ๑๑ วา ๓ ศอก- ประมาณ ๒๐ เมตร และอัฐารศ ซึ่งสูงถึง ๖ วา - ประมาณ ๕ เมตร

๒. ช่างปั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชมความงามของรูปปั้นในวัดต่าง ๆ ทั่วไปหลายแห่ง มีทั้งรูปปูนปั้น และรูปปั้นดินเผา

๓. ช่างสลัก ลายจำหลักงามที่วัดมหาธาตุ และภาพสลักเรื่องชาดก และพระปฐมสมโพธิที่วัดศรีชุม แสดงให้เห็นว่า ช่างสลักต้องมีฝีมือสามารถสลักหินให้เป็นภาพ เป็นเรื่อง จนคนดูบอกได้ว่าภาพเหล่านี้แสดงเรื่องอะไร

๔. ช่างเคลือบ ในเมืองสุโขทัยมีเตาทุเรียงทำถ้วยชามสังคโลก มีการทำกระเบื้องเคลือบ และส่วนตกแต่งอาคารเคลือบอย่างชามสังคโลกใช้ในการก่อสร้างวัด

สถาปัตยกรรมของเมืองพระร่วงก็เจริญมากเช่นกัน ดังปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ของอาคารและสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงการพบเจดีย์รูปทรงต่าง ๆ เช่น เจดีย์ทรงจอมแห พระมหาราชาตุทรงวดทรงงดงาม พระปรางค์จตุรมุข พระวิหารจตุรมุข พระมณฑปจตุรมุข สิ่งก่อสร้างเหล่านี้สร้างด้วยศิลาแลง แสดงว่าชาวไทยในสมัยสุโขทัยมีความรู้เรื่องศิลาแลงดี สามารถนำมาใช้อย่างกว้างขวาง

วรรณคดีก็มีในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะวรรณกรรมพุทธศาสนา ดังปรากฏมีรูปสลักเรื่องชาดก และพระปฐมสมโพธิที่วัดศรีชุม เมืองสุโขทัย วรรณคดีทั้งสองเรื่องต้องเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น

จนกระทั่งช่างสลัก สามารถจำเรื่องราวมาสลักได้

พระราชนิพนธ์เรื่อง"เที่ยวเมืองพระร่วง" นอกจากจะเป็นสารคดีนำชมเมืองสุโขทัยอันทรงคุณค่าแล้ว ยังแสดงให้เห็นพระปรีชาญาณและพระราชจริยวัตรอันงดงามของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ทรงมีความรู้ทางโบราณคดีอย่างยิ่งดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ในคำนำเมื่อพิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ครั้งที่ ๒ ในพ.ศ.๒๔๗๑ ว่า

ทรงตรวจตราโบราณวัตถุสถานตามเมืองเหล่านี้ อย่างถี่ถ้วนถี่ และสอบสวนเรื่องตำนานของเมืองเหล่านั้นอันปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า มาทรงพระราชวินิจฉัยชี้แจง ดังปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์ก่อนนั้น ผู้อื่นมีน้อยตัวที่ทราบวาทะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดในทางโบราณคดี พอหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงพิมพ์ปรากฏ ก็เกิดความเห็นเป็นอันเดียวกันว่าทรงสามารถในทางโบราณคดีแต่นั้นมา และนับถือกันว่าหนังสือเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงนี้ ควรใช้เป็นตำรานำทางเที่ยวตรวจตราโบราณวัตถุที่เมืองพระร่วงดีกว่าหนังสือเรื่องอื่น ๆ อันมีมาแต่ก่อน และยังนับถือกันมาจนทุกวันนี้ ถ้าจะนับเวลาแต่แรกพิมพ์หนังสือเรื่องนี้มา ก็ได้ถึง ๒๐ ปี (หน้า ๗)

ในขณะที่เสด็จประพาสเมืองสุโขทัยใน พ.ศ.๒๕๔๐ นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุเพียง ๒๗ พรรษา การที่ทรงมีความรู้ทางโบราณคดีลึกซึ้งถึงขนาดที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงยกย่องไว้ดังนี้นับว่าต้องสนพระราชหฤทัยและมีพระวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้าเรื่องโบราณคดี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระจริยวัตรอันงดงาม ไม่ถือพระองค์ เมื่อเสด็จถึงตำบลม่อนชิงช้า เมืองอุดรดิตถ์ พระองค์ได้ทรงร่วมกับพวกตามเสด็จขมทำนบปิดลำน้ำ ซึ่งอยู่ริมม่อนชิงช้า เพื่อจะได้ทำฝายต่อไป ฝายนี้จะมีประโยชน์ในการเพาะปลูก เพราะมีน้ำใช้ได้ตลอดปี (หน้า ๒๐๗)

เมื่อได้ทอดพระเนตรโบราณสถานต่าง ๆ ในเมืองสุโขทัยแล้ว พระองค์ทรงขอมเสด็จประพาสเมืองสุโขทัยใหม่ เพื่อเอาใจผู้ตามเสด็จที่ "เบื่อการดูอิฐหัก กากปูนทุก ๆ วันเต็มที่แล้ว อยากรูดินฐานบ้านเมืองที่ยังไม่ร้างไม่ทรม และอยากพบเพื่อนมนุษย์บ้าง" (หน้า ๑๑๔) แม้หนทางที่ต้องเสด็จจะร้อนจัด และมีฝุ่นมาก ก็ทรงเต็มพระราชหฤทัยที่จะเสด็จฯ

แม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะประทับทรงศึกษาวิชาการต่างๆ ในประเทศอังกฤษเป็นเวลาถึง ๑๓ ปี แต่พระองค์ไม่เคยทรงลืมความเป็นไทย และยังมีพระราชปณิธานที่จะรักษาความเป็นไทยไว้อย่างหนักแน่น การนี้ปรากฏเด่นชัดเมื่อเสด็จฯถึงเมืองพิษณุโลก

เป็นธรรมเนียมเจ้านายไปถึงเมืองพิษณุโลกแล้วก็ต้องกระทำการสมโภชพระพุทธชินราช เพราะฉะนั้น ในวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์นั่นเอง ตอนเย็นข้าพเจ้าได้ข้ามฟากไปวัดมหาธาตุ ตรงเข้าไปนมัสการพระพุทธชินราช จุดเทียนนมัสการแล้วนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วจุดดอกไม้เพลิงและตุลศร ครั้นรุ่งขึ้น วันที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ เวลาเช้า ถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์ แล้วเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราช ถูกต้องตามธรรมเนียม (หน้า ๒๑๘)

นอกจากสมโภชพระพุทธชินราช ยังมีสิ่งที่เป็นธรรมเนียมต้องกระทำอีกอย่างหนึ่งคือไปบวงสรวงเทพารักษ์ที่วังจันทร์ เพราะฉะนั้น พอเสร็จการสมโภชแล้ว รุ่งขึ้นวันที่ ๒ มีนาคม เวลาเช้า ได้ไปที่วังจันทร์ กระทำการบวงสรวงที่ศาลากลางวัน แล้วเที่ยวเดินดูวังต่อไป (หน้า ๒๑๘-๒๑๙)

อย่างไรก็ตามนอกจากจะทรงปฏิบัติตามธรรมเนียมแล้ว พระองค์ยังทรงกล้าเพิ่มเติมการปฏิบัติที่ทรงเห็นว่าสมควรต่อจากสิ่งที่ควรปฏิบัติแล้วด้วย ดังเช่นเมื่อสมโภชพระพุทธชินราชตามธรรมเนียมแล้ว

ตามธรรมดาทำกันแค่นี้ แต่ครั้งนี้ข้าพเจ้ารู้สึกว่าควรจะทำอะไรเพิ่มเติมให้แปลกขึ้นอีกสักหน่อย เพราะการที่ได้ขึ้นมา

เที่ยวในเมืองอยู่นานเรียบริยดี ปราศจากความไข้เจ็บต่าง ๆ ในเวลาบ่ายวันที่ ๒๙ นั้นจึงได้มีการเล่นสรรพกีฬาที่สนามราชมาพหมีรางวัลแจกให้แก่ผู้ที่แข่งขันประชันฝีเท้าและกำลังพอสมควร ครั้นเวลาค่ำมีการเลี้ยงข้าราชการที่ราชมาพหุ รุ่งขึ้น ณ วันที่ ๑ มีนาคม เวลาค่ำมีละครพูดพวกข้าราชการและข้าในกรมเล่นให้ข้าราชการดู (หน้า ๒๑๘)

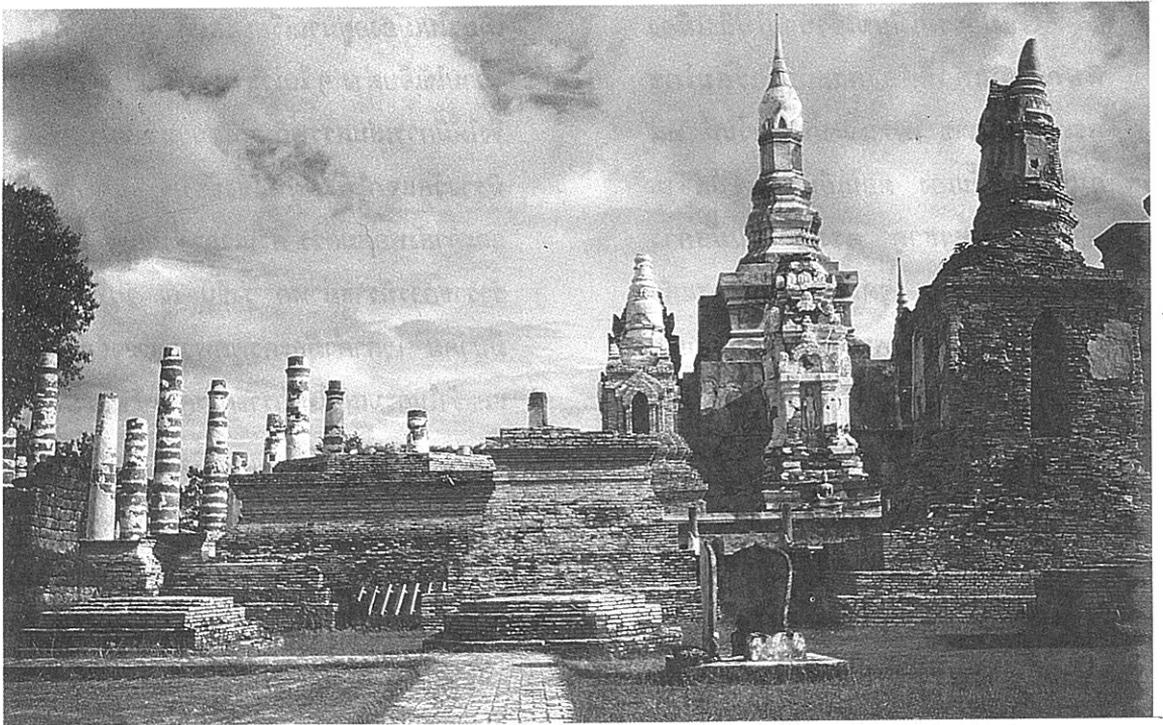
พระคุณลักษณะที่น่ายกย่องที่สุดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงแสดงไว้ตลอดในพระราชนิพนธ์เรื่อง"เที่ยวเมืองพระร่วง"นี้คือ"ความเป็นนักวิชาการใจกว้าง" เมื่อมีพระบรมราชวินิจฉัยในเรื่องใดไว้ จะไม่ทรงสรุปว่า เรื่องจะต้องเป็นดั่งนั้นเสมอไป "ตามที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นแต่ความเห็นส่วนตัวแล้วแต่ท่านผู้ชำนาญในโบราณคดีจะวินิจฉัย" (หน้า ๕๙) เรื่องนี้ทรงกล่าวไว้อย่างชัดเจนในพระราชนิพนธ์

คำนำว่า

...ถึงแม้ผู้อ่านจะมีความเห็นไม่ตรงกับข้าพเจ้า ๆ จะไม่รู้สึกเสียใจเลย แต่ตรงกันข้ามถ้าแม้ท่านผู้ใดมีความเห็นไม่ตรงกับข้าพเจ้าในข้อใด บอกชี้แจงให้ทราบ จะมีความยินดีขอบคุณเป็นอันมาก และข้าพเจ้าจะรู้สึกได้ว่า

ได้รับความรู้เพิ่มเติมขึ้น (หน้า ๗-๘)

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี"ความเป็นนักวิชาการใจกว้าง"นี้ ทำให้นักโบราณคดีสมัยต่อมากล้าศึกษาต่อจากพระองค์ และได้แสดงความรู้ที่เกี่ยวข้องไว้ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้สนองพระราช

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เห็นภาพพระมหาธาตุเมืองสุโขทัยอยู่ทางขวาสุด

อธิบายเรื่องต่าง ๆ ที่ได้มีพระบรมราชวินิจฉัยไว้ และจัดทำเป็นคำอธิบายเพิ่มเติมความไว้ข้างท้ายพระราชนิพนธ์แต่ละตอน ในฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ.๒๕๗๑ นับได้ว่า "ความเป็นนักวิชาการใจกว้าง" ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องโบราณคดีของไทย

✱

หนังสืออ้างอิง

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เทียวเมืองพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.